

Akdeniz Uygarlığı ve Kıbrıs'ta Türk İzleri

Ulvi KESER*

Özet

Kıbrıs esasında Akdeniz'in ortasında bir uçak gemisine benzetilmesinin ötesinde dinler tarihinden mitolojiye farklı disiplinlere ev sahipliği yapan, tarih boyunca çeşitli kavimlerin ve şüphesiz çok farklı gelenek ve hayat biçiminin gelip geçtiği, Afrodite'in Lanetliler Adası olarak da anılan küçük bir adadır. Öte yandan bu adada yaşamış onca farklı topluluğun adaya yüklediği misyon bunların çok daha ötesindedir. Özellikle Arap ve Mısır istilaları sonrasında 15. yüzyılın ardından Osmanlı hâkimiyeti ve Türk nüfusun adaya göç etmeye başlamasıyla adada çok daha farklı demografik özellikler görülmeye başlar. Fiziki ve doğal yapısı çok farklı dağ silsileleri ve mağaraların oluşmasına da neden olan Kıbrıs adasında buna bağlı olarak zengin bir halk kültürü söz konusudur. Bu çalışma kapsamında adanın inanç eksenine ve uygarlık bağlamında özellikle 1571 sonrasında adada Türk izlerine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Akdeniz, Dağ, Mağara, Osmanlı, Hala Sultan.

* Prof. Dr. Girne Amerikan Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dekanı, ulvikeser@gau.edu.tr

Abstract

Cyprus, more over than being an aircraft carrier, is an island that hosts a variety of disciplines such as history of the religions, and mythology, a good many tribes, and a variety of different traditions and the customs throughout the history, and is also known as the Cursed Island of Aphrodite. On the other hand, the mission burdened by the communities who have lived on the island is more than all these concepts. Especially subsequent to the Arabic and Egyptian invasions, and after 15th century, Ottoman conquest and the immigration of the Turkish people to the island cause a good many changes in the demographic situation of the island. Due to its physical and natural structure, the island of Cyprus has lots of natural caves and the ranges of mountains as well as a rich folkloric culture. This research will focus on, in particular, the world of beliefs, and especially the Turkish marks subsequent to the Ottoman conquest of the island in 1571.

Keywords: Cyprus, Mediterranean, Mountain, Ottoman, Hala Sultan.

Giriş

Şairlere, yazarlara ilham kaynağı olan bu deniz hakikaten Anadolu'nun güneyinde sıradan bir iç deniz midir? Ayrıca üç tarafı denizlerle çevrili Anadolu'da yaşayan insanlar acaba ne kadar Akdenizlidir? Bazılarının “Gerçek yurt Akdeniz'dir.”(Kabağağaçlı 2007:17) yaklaşımına karşılık Cemal Süreya'nın dizelerinde yerini bulduğu üzere “...Fatih gemilerini karadan yürüttü ya... Deniz kaçkını bir ulusun çocuklarıyız biz o gün, bu gün... Toprakçıl bir çapadır Denizyolları'nın arması bile.” (Süreya 1995:75) dediği insanımız yine aynı ozanın “Uzun saçlı iri memeli kadınlarıyla bir Akdeniz şehri çıkabilir içinden, alıp yaracak olsak yüreğini şimdi bir güvercinin.” (Süreya 1995:93 dizelerinin tersine denizle çok da içli dışlı değildir. Oysa tarihle mekân arasındaki bağları bu kadar sık örülmüş (Braudel 1976:15) Akdeniz'den ve onun yarattığı uygarlıktan (Matthews 1998:73) bahsetmek mekânlardan, topraktan, bitki örtüsünden ve şüphesiz hayvanlardan bahsetmek demektir ve “her uygarlık sabit bir mekâna, dolayısıyla da kendine özgü bir coğrafyaya bağlıdır.” (Narlı 2009:427) Öte yandan “kendi başına bir dünya olan” (Tabak 2010:9) Akdeniz'i klasik anlamda bir deniz olarak algılamak ve dünyanın dört bir yanında edebiyatçılara ilham kaynağı olan Akdeniz'i sadece coğrafi bir bölge olarak kabul etmek doğru mudur? Akdenizlilik Nazım Hikmet'in dizelerindeki şekliyle “Orta Asya'dan gelip Akdeniz'e bir kısrak başı gibi”(Hikmet 2009: 94) uzanan bu memleketin bizim olması mıdır? Şair Gülsüm Cengiz de kitabına şiir dünyamızın çınarı Fazıl Hüsni Dağlarca'nın son dönemde ortaya çıkan “Akdeniz enginlerde karmaktadır ama ben öyle maviyim ki” diyen Akdeniz şiirinde ve Nazım Hikmet'in “Denize dönmek istiyorum mavi aynasında suların. Boy verip görünmek istiyorum. Denize dönmek istiyorum.”(Montoya 2001:108) dizelerine inat “Bir Çiçek Tak Yakana” (Cengiz 2006:74) şiirinde “Denizlerin mavisini doldur getir gözlerine” (Cengiz 2006:74) ve “Akdeniz'in rengi mavi” (Cengiz 2006:114) diyerek sevgisini, umudunu, gelecek düşlerini ve hayallerini, “Yüreğim” şiirinde olduğu üzere “Siz benim sakin olduğuma bakmayın, fırtınalar kopuyor içimde.” dediği biteviye devam eden tepkilerini, coşkusunu aktarmaya çalışır okuyucusuna. Mavi böylece Dağlarca'da, Nazım'da ve Cengiz'de sevgi olur, umut olur, hayat

olur, gelecek ve ümit olur sevgiliye, özlenene veya “Al be deniz artık beni.” (Kabaağçlı 12994:13) diyen umutsuz Kerimoğlu¹ gibi isyan olur Balıkçı’da.

Akdeniz ve Akdenizlilik Kavramı

Klasik anlamda Akdeniz neresidir, nerede başlar ve nerede biter? Akdeniz sadece sınırlı ve esmer tenli insanların yaşadığı bir coğrafya mıdır yoksa farklı özellikleri de var mıdır? Cevap verilmesi gereken başlıca sorular bunlardır esasında. Akdeniz pek çoklarının yanlış bildiği üzere bir iç deniz midir? O bir deniz değildir, sıradan bir iç deniz hiç değildir. Akdeniz aslında Sardunya, bugün Ege olarak adlandırılan Adalar Denizi, Adriyatik Denizi gibi pek çok farklı denizi içinde barındıran, limanlar, karmakarışık ticari ilişkiler, koloniler, deniz imparatorluklarının bulunduğu ve kesiştiği bir yerdir Matyejeviç 2004:26). Mustafa Kemal Atatürk’ün 26 Ağustos 1922 tarihinde “İlk hedefiniz Akdeniz’dir.” (Aydemir 1999: 488) diyerek işaret ettiği yer Adalar Denizi ile birlikte bugün Anadolu’yu sarmalayan bütün denizleri de kapsar. Akdeniz medeniyettir, uygarlıktır, çağdaşıktır, estetikdir, güzelliştir, Doğu ile Batı’nın, karanlıkla aydınlığın mücadelesinde kırılma noktasıdır, nirengidir, olmazsa olmazdır. Aynı Akdeniz ifadesi 30 Ağustos 1924 tarihinde Atatürk’ün sözleriyle bir kere daha ortaya çıkar ve Atatürk Büyük Zafer’in ikinci yılında “Bugünden sonra İzmir’de Akdeniz’i, Mudanya’da da Marmara Denizi’ni görmek için 7-8 gün kâfi gelmiştir.” (Atatürk 1978: 17) der. Coğrafi olarak İskenderun Körfezi ile Cebelitarık Boğazı arasında kalan, Anadolu ile Balkan Yarımadası arasındaki bölgeyi ifade eden Akdeniz 179.000 km² büyüklüğüyle 3.000 civarında büyüklü küçüklü adayı kapsayan, Adalar Denizi olarak bilinen Ege Denizi ve Adriyatik Denizi gibi iç denizleri de kapsayan bir bölgedir.

İnsanlık tarihi açısından bakıldığında ise Akdeniz Mısırlılar, Likyalılar, Frikyalılar, Karyalılar, Hititler, Pamfilyalılar, Kapadokyalılar (Akurgal 1989:XV), Sümerler, Urartular, Akalar, İyonyalılar, Troalılar, Babilliler, Spartalılar ve Atinalılar ile Batı uygarlığının temelidir (Kabaağçlı 2007:4), uygarlıktır, çağdaşıktır, estetikdir, güzelliştir. Üç büyük modern dinin Ak-

¹ Kerimoğlu önemli bir karakterdir Halikarnas Balıkcısı için ve Orak Burnu’na Defterdar Burnu veya Kancık İlişimi Burnu ismini veren de odur.

deniz'in güneydoğusundan kaynaklandığı da göz önüne alınırsa (Kaba-ağaçlı 2007:42) Akdeniz ayrıca Doğu ile Batı'nın, karanlıkla aydınlığın mücadelesinde kırılma noktasıdır, nirengidir, olmazsa olmazdır (Braudel 1976:55). Esasında Akdeniz uygarlıkların şafağıdır ve uygarlık ışıktır, aydınlıktır ve bu ışığın şafağı da Akdeniz'de doğduktan sonra bütün dünyayı aydınlatmaktadır. Troya Savaşı'nı Doğu'ya karşı üstünlük sağlayan tarihsel bir olay olarak kabul eden ve hafızasına bu şekilde yerleştiren Batı karşısında Doğu'nun intikamı ise Dumlupınar'da alınmıştır. Mustafa Kemal "Dumlupınar'da Yunanları yenmekle Troyalıların öcünü aldık." (Eyüboğlu 1977:255) diyerek Akdenizliliğin sınırlarını coğrafi olmaktan öteye taşır. İlginçtir ki Mustafa Kemal'in 9 Eylül 1922 tarihinde ortaya attığı ve pek de bilinmeyen bu yaklaşımından yüzlerce yıl önce Fatih Sultan Mehmet de 1462 yılında Midilli'nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedilmesinin ardından Anadolu'ya geçtiğinde Çanakkale yakınlarında Truva antik kentini dolaşmayı da ihmal etmez ve burada ölümsüz olduğuna inanılan Aşil (Achille) ile diğer komutanların mezarlarını araştırır. Truva antik kentinde dolaşırken başını sallayarak "Allah beni bu şehrin ve halkının mütefiki olarak bu zamana kadar sakladı. Biz bu şehrin düşmanlarına galip geldik ve onların vatanlarını aldık. Burayı Yunanlar, Makedonlar, Teselyalılar ve Moralılar almışlardı. Bunların biz Asyalılara karşı defalarca yaptıkları kötü davranışların intikamını aradan birçok devirler ve yıllar geçmesine rağmen onların torunlarından aldık..." (Afyoncu 2009:103) der. Atatürk'le Fatih'i Truva'da buluşturan ise Akdeniz'dir ve bu kavram yönetileni, pasif olanı, kumanda edileni, sömürüleni, doğuyu, ezileni, hor görüleni, emir alanı, yönetileni temsil eder.

Ayrıca bir dönem "kendi başına bir dünya, yani bir dünya ekonomisi" (Tabak 2010:9) olan Akdeniz büyük dinlerin ve kutsal kitapların güzergâhı, karargâhı olan bir coğrafi nokta, Maşrık'ın Mağrib'e aktarıldığı yer, Batı'dan Doğu'ya (Matvejeviç 2004:26) ve Doğu'dan Batıya açılan ilk pence-re, İspanya şiiri, Arapların bilim dünyası, Etrüsk sanatı, Minos çömlekleri, Miken vazoları, Roma Mimarisi, Endülüs'te dans, Yunan estetiği, Anadolu mitolojisi, tarihin ve kültürün şekillendiği Kudüs, İskenderiye, Venedik, Cenova, Marsilya, İzmir hep bu coğrafyanın temel taşlarıdır (Matvejeviç 2004:31). Akdeniz bütün bunların ötesinde Predrag Matvejevic'in ifade-

siyle Akdeniz evrenselliğe karşı yerellik, Agora'ya karşı labirent, Dyno-issos neşesine karşı Sisypheos kayası, Alethia'ya karşı Enigma, Atina'ya karşı Sparta, Roma'ya karşı barbarlar, Doğu İmparatorluğuna karşı Batı İmparatorluğu, kuzeye karşı güney, Avrupa'ya karşı Afrika, Musa, İsa ve Muhammed'in dinlerinin doğduğu yer, Hristiyanlığa karşı İslam, Katolikliğe karşı Ortodoksluk, İsa'nın öğretilerine karşı Musevi soykırımı olarak da karşımıza çıkar (Matvejeviç 2004:29). Sadece Doğu Akdeniz'de Sümer, Akad, Babil, Asur, Mısır, Hitit, İran, Minoen, İyonya ve Yunan uygarlıklarının egemen olduğu düşünülecek olursa bölgenin eşsiz bir hazine olduğu, dünyanın hiçbir bölgesinin burayla boy ölçüşemeyeceği de bu noktada kendiliğinden ortaya çıkar. Bu bağlamda evrensellekle yerellik Akdeniz'in tipik karakteridir ve bu durum da bazen Fenikeliler ve Lidyalılar olarak, bazen neredeyse Akdeniz'le özdeşleşmiş Uluç Reis (Kabağaçalı 1980:9) ve Turgut Reis(Kabağaçalı 1980:19) gibi Osmanlı denizcileri, ayrıca Saint Jean şövalyeleri, bazen de sıradan insanlarla harmanlanır.

Akdeniz uygarlığını hemen bütün dünya uygarlıklarının merkezine yerleştiren bir başka özelliği ise dünyanın 7 Harikası olarak bilinen muazzam yapıların hemen hemen tamamına ev sahipliği yapmasıdır. Mısır'da bulunan ve Giza Piramitleri olarak bilinen piramitlerden Keops Piramidi, çorak Mezopotamya topraklarındaki Babil'in Asma Bahçeleri, olimpiyatlara adını veren Olimpia'da Tanrılar Tanrısı Zeus için yapılan 12 metre yüksekliğindeki Zeus Heykeli, 32 metre yüksekliğiyle Güneş Tanrısı Helios'a ithafen bronzdan yapılmış olan Rodos Heykeli, İskenderiye şehri kıyısındaki Faros adasında yapılan İskenderiye Feneri, Bodrum'da Halikarnas Mozolesi olarak bilinen ve Kral Mausollos için yapılan mozole, Efes'teki Artemis Tapınağı dünyanın 7 harikası olarak bilinmektedir ve bütün bu şaheserlerin tamamı Akdeniz coğrafyasındadır.

Akdeniz'i coğrafi bir bölge olarak tanımlamak sadece bu açıdan bile imkansız görünmektedir. Öte yandan hemen bütün uhrevi dinlerle ilgili olarak inanç dünyasında kendisine yer bulan ve Ashab-ı Kehf olarak da bilinen Yedi Uyuyanlar Efsanesi'nin dünyada görüldüğü yerlerin tamamının Türkiye'de İzmir/Selçuk, Adıyaman/Kâhta, Kahraman Maraş/Elbistan, Mersin/Tarsus, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Girne yakın-

larındaki Çatalköy (Kutlu 2003:71)² bölgesinde Hazreti Ömer Türbesi³, ayrıca halen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi sınırlarında kalan Larnaka'da Tuz Gölü yakınlarındaki Hala Sultan Türbesi'nde ve Mısır'ın Port Said kentinde olmak üzere Akdeniz coğrafyasında bulunduğu da bilinmektedir. Bunlara ilaveten diğer Ashabı Kehf mağaralarının da ikisi Cezayir'de olmak üzere Mısır, Ürdün ve Şam'da bulunması Akdeniz inanç dünyası anlamında da kayda değer bir durumdur. Görüldüğü üzere bütün dünyada toplam on bir adet Yedi Uyuyanlar Mağarası olduğuna inanılmaktadır ve bu mağaraların tamamı Akdeniz havzası içindedir. Mitolojide Olimpos adı verilen tanrıların evinin Yunanistan dışında sadece Anadolu coğrafyasında ve Antalya Beydağları ile Edremit yakınlarında Kaz Dağları'nda olduğu, Romalı Cicero'nun verdiği isimle tarihin babası Herodot'un bir Akdenizli olduğu (Bengi 2007:38) ve Türk edebiyatının en büyük Akdeniz yazarlarından Cevat Şakir Kabaağaçlı'nın "İçimdeki duvar yıkılıyor." (Kabaağaçlı

² Bu köyün ismini Hz. Ömer komutasında bölgeye gelen askerlerin burada şehit edilmeleri ve kesilen başlarının ibret olsun diye çatallara takılması sonrasında aldığı da ileri sürülür. adasında gerek Türkler gerekse Rumlar tarafından kutsiyetine inanılan, her türlü hastalık, uğursuzluk ve derman bulunamamış sıkıntılara çare olacağına inanılan pek çok yer bulunmaktadır. Kıbrıslı Türklerin Yediler Türbesi dedikleri Girne'ye 5 kilometre mesafedeki Hz. Ömer Türbesi Rumlar tarafından Ayii Phanontes olarak adlandırılır. Kıbrıs'ın güneyindeki Baf'taki Yedi Uyuyanlar Mağarası da Rumlar tarafından Ayios Saranda olarak isimlendirilir. Hazreti Ömer Türbesi'ni ziyaret eden kadınlar burada dertlerine derman olunacağı inancındadırlar ve türbede bulunan 7 mezarın başından bir parça toprağı da dualarını yaptıktan sonra yanlarında götürürler. Yapılan duaların kabul edildiği düşünüldüğü takdirde bu toprak ya geriye getirilir veya en yakın bir caminin bahçesine bırakılır. Bugün Çatalköy'de ve hemen denizin kıyısında Hazreti Ömer Türbesi olarak bilinen yerde bulunan hayali Yedi Uyuyanlar, Yedi Yatırlar veya Yedi Kahraman'a ait mezar bu bağlamda önemli bir adak yeridir. Efsaneye göre Kıbrıs adasını soymaya gelen korsanları kovmak üzere buraya atlarıyla gelen Müslüman Araplar korsanları bölgeden kovduktan sonra gözden kaybolurlar. Kıyıdaki kayalıklar üzerinde nal izleri gördüğünü düşünen köylüler ise bunların Hazreti Ömer'in adamları olduğunu düşünürler. KKTC'deki en önemli ve en yoğun adak yerlerinden birisi de burasıdır. Pek çok adak yerinde olduğu üzere başarılı olmak isteyen öğrenciden evlenemeyen genç kızlara, çocuğı olmayan anne adaylarından çeşitli sorunlar yaşayanlara kadar insanlar burada adaklar yakmaktadırlar. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde burada dua edenler arasında Rumlar da bulunmaktadır.

³ Tarih boyunca Kıbrıs adasında özellikle Kıbrıs Türkleri tarafından kutsallığına inanılan en önemli adak ve dilek merkezi ise halen Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki Larnaka yakınlarında kalmış olan Hala Sultan Tekkesi'dir. Adanın Araplar tarafından 7.-10. yüzyıllar arasında fethi sırasında Hazreti Muhammed'in bir yakını olduğu ileri sürülen Ümmü Haram binti Milhan Hâlid Zeyd Haram Cündeb Âmir en-Neccâriye el-Ensâriye el-Hazrecîye adına 647-649 yılları arasında Larnaka'nın Tuz Gölü bölgesinde inşa edilen tekke bugün de aynı önemini korumakta olan yerler arasındadır.

2007:103) dediği Bodrum’a adını veren Halikarnasos’la aynı havayı soluduğu hatırlanırsa Akdeniz’in yerelle evrenseli kucakladığı da ortaya çıkar. Cevat Şakir’in kültürel ve mitolojik özellikleriyle Yunan ve Latin kültürleri yanında mitolojiyi de Akdeniz uygarlığının bir parçası olarak kabul ettiği, Akdeniz ve çevresindeki bütün uygarlıkların tek bir kıtayı meydana getirdiği ve bu dünyanın vahşi bir dünya değil insan dünyası olduğunu belirttiği bu dünya “insanın ölçüsü bir Akdeniz’dir.” (Kabağağalı 2007:14)

Bu durum sadece Akdeniz’e özgü bir olgudur ve Akdeniz böylece bütün sınırları aşarak yerelle evrenseli bir araya getirir ve hepsini sarmalar. Böylece Halikarnassos üzerinde bugünün Halikarnas Balıkçısı da kendisini gösterir ve yerelle evrensel bir araya gelir. Öte yandan herhangi bir bölgede ortaya çıkan ve gelişen edebiyatın içinde bulunduğu tabiat şartlarından, etrafındaki her türlü kültürel, sosyal, ekonomik faktörlerden etkilenmemesi ve bunları bir ilham kaynağı olarak değerlendirmemesi beklenemez.

Bu bağlamda insanların doğup büyüdüğü ve yaşadıkları coğrafi bölgenin özelliklerinden etkilenmesi ne kadar kaçınılmaz ve doğalsa insanı anlatan edebiyatın da bunlardan beslenmemesi düşünülemez. Braudel’in “toplumun mekânsal incelenmesi veya toplumun mekân aracılığıyla incelenmesi” fikrine paralel olarak Albert Demangeon ve Lucien Febvre’in “insanları birey olarak ele almaktan vazgeçme”(Braudel 1977:389) düşüncesi insanlık tarihinin insan-mekân kavramıyla irdelenmesi ve coğrafyanın mutlak önemini vurgular (Braudel 1976:428). İnsan-mekân olgusunu eserlerinde betimleyen ve zorunlu cezasının dışında da Bodrum’u kendisine yurt edinen Cevat Şakir de coğrafyanın önemini vurgulayanlar arasındadır. Cevat Şakir’in kültürel ve mitolojik özellikleriyle Yunan ve Latin kültürleri yanında mitolojiyi de Akdeniz uygarlığının bir parçası olarak kabul ettiği, Akdeniz ve çevresindeki bütün uygarlıkların tek bir kıtayı meydana getirdiği ve bu dünyanın vahşi bir dünya değil insan dünyası olduğunu belirttiği dünya “insanın ölçüsü bir Akdeniz’dir.” (Kabağağalı 2007:19)

Belki de bu noktada Akdeniz’le ilgili en güzel ve yerinde tespit de Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu ve Balıkçı’dan gelir ve onlar Asya, Afrika ve Avrupa’ya kıyı veren coğrafya olarak değerlendirip “Altıncı Kıta” olarak nitelendirdikleri Akdeniz’le ilgili olarak bütün dünyayı kucaklayan betimlemeler yaparlar (Kabağağalı 2007:17). Gülsüm Cengiz gibi tipik bir Akdeniz şairi olan A. Kadir Bulut’un da uğruna şiirler yazıp “en verimsiz

topraklara ekildiğini bildirdiği ve ekmeklerini elleriyle tavlayan Akdeniz insanlarıyla özdeşleştirdiği” (Bulut 1987:74) Frenk incirlerinin Kıbrıs adasında Babutsa olarak bilindiği, Akdeniz coğrafyası dışında başka bir yerde yetişmediği, üç kutsal kitapta adı geçen Yaban Mersin'inin Akdeniz'in farklı noktalarında Murt/Mirt/Mirth gibi isimler aldığı, bütün uhrevi bakış açıları ve inanç dünyasında kutsal kabul edilen defnenin daphne/dephne olarak bilindiği, aynı şekilde neredeyse bütün Akdeniz'de kutsal olarak bilinen çınar, söğüt ve şair Gülsüm Cengiz'in “yaşlı, yoksul, sabırlı ve eski” (Cengiz 2006:77) olarak nitelendirdiği ve bütün uygarlıkların temelini oluşturan zeytin ağacının kutsal kitaplardan günlük hayata hayatın bütün alanlarında görüldüğü düşünülürse bu coğrafyanın özellikleri kendiliğinden ortaya çıkar.

Örneğin Socrates'ın Atina'da zehir içerek kendisini öldürdüğü yer “megaren” olarak bilinmektedir ve bu kelime Türkçede “mağara” olarak bilinir (Kabağağaçlı 1982:73). Bu noktada dünyanın en derin mağarasının Peynirlikönü Mağarası⁴, en geniş mağarasının da Çukurpınar Düdeni olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Her iki mağara da Akdeniz coğrafyasındadır ve halen Türkiye'den KKTC'ye götürülen su projesiyle ilgili olarak suları tutulmaya başlayan Anamur yakınlarındaki Dragon Çayı'nın kaynağına yakın bir noktada ve Toroslardadır. Bu bağlamda hayatın gelişmesinde zaman kadar vazgeçilmez olan mekân hep Akdeniz olarak ortaya çıkar. Hümanizmanın özü, edebiyat, felsefe ve sevgi birliğiyle kaynaşan duygular karşımıza coğrafi olarak son derece geniş bir bölgede İskenderiye'den Anadolu dağlarına, Atina'dan Mısır piramitlerine, Babil'in Asma Bahçeleri'nden İda'ya, Truva'dan Olympos'a uzanan muazzam bir kültürel birikim de söz konusu olur. Akdeniz kültürü böylece dünyanın hiçbir bölgesinde görülmeyen bir etkileşimle sınır tanımadan yereli evresele taşır ve dünyanın en zengin, en yoğun, en şaşılası kültürel birikimini insanlığın hizmetine sunar. Coğrafi olarak son derece kolay bir yaklaşımla Akdeniz'i bir iç deniz olarak görmek yanıltır ve Balıkçı'nın “dünyadan ayrı bir sükût cenneti” (Kabağağaçlı 1969:10) dediği Akdeniz sadece kıyı verdiği ülkelerle sınırlı değil, aksine Avrupa, Asya ve Afrika'ya kıyı veren, Cevat Şakir'in ifadesiyle “Akdeniz'deki kıyıları Avrupa, Asya, Afrika de-

⁴ Peynirlikönü halen 1492 ve Çukurpınar da 1196 metre ile dünya mağaracılık literatürüne girmiş durumdadır.

ğildir, Akdeniz'dir.” (Kabağağalı 1982:15) ifadesini doğrulayacak şekilde tek başına bir kıta olarak görülmesi gereken, kültürel zenginlikleri ve sahip olduğu uygarlıklar tarihi açısından dünyanın en zengin bölgesi olarak görülmelidir.

Dinleri buluşturan Akdeniz kimi zaman Hristiyan, kimi zaman Müslüman, kimi zaman Yahudi olur ama çokça insan olur, sevgi, barış olur gönüllere. Bazen Apollon, bazen dinmek bilmez öfkesi ve gazabıyla Tanrılar tanrısı Zeus, belki Eros, Poseidon ve Lezbos olur karşımızda. Çokça da Herodot olup ahkam keser tarihle ilgili, Eflatun olup Bin Bir Gece Masalları olarak doldurur dünyamızı. Hipokrat olup deva olur yüreklerimize. Çivi yazısından hiyeroglif, oradan da papirüse atlar. Hatti, Troya, Hitit, Asur, Mısır, Frikya, Likya, Helen, Roma, Bizans, Selçuk, Osmanlı ve Anadolu coğrafyasındaki çeşitli uygarlıklardan selam getirir satır aralarında (Akurgal 1989:28). Akdeniz uygarlığın ta kendisidir ve Azra Erhat, Cevat Şakir, Sabahattin Eyüboğlu gibi edebiyatçıların da hep savundukları üzere hepsinin ilham kaynağı da bu bereketli topraklardan çıkan çeşitli uygarlıklar ve insanlıktır. Dalgalarının köpüğünde Zeus'un gazabından kaçıp kurtulmaya çalışan Afrodit'i yaratan ve adı Lanetliler Adası olan Kıbrıs adası da Akdenizliliğin tipik temsilcisi olmuştur tarih boyunca.

Türk edebiyatında Nev Yunanilik akımını ortaya atan ve Fransız edebiyatçı Anatole France'ın eserlerini okumaya başlamasının ardından antik dönem ve özellikle Truva (Troya) (Cömert 1980:64 ve Bayladı 2004:31) ile karşılaşan Yakup Kadri ve aynı dönemde Paris'ten yeni dönmüş olan Yahya Kemal ile başlayan (Sabah 31 Temmuz 2009)⁵ ve Yahya Kemal'in Ah Akdeniz şiirinde “Gördüm deniz dedikleri bin başlı ejderi. Mavidir her taraf, üstün gece, altın derya” diyerek özlemle yâd ettiği deniz sevdası ye-

⁵ Bu konuyla ilgili olarak yıllar sonra arkeolog Rüstem Aslan yeni bir sayfa açarak Yakup Kadri'nin “...Coğrafi açıdan, bir kısmıyla da kültürel açıdan antik kültürün mirasçılarıydık. Din, bizim bu mirası almamızı engellemiştir. Kendimize ait bir edebiyat yaratabilmek amacıyla yalnızca Fransızlar için değil, tüm Avrupalılar için ana kaynak olan Eski Yunan'a geri dönmek zorundayız. Bundan dolayı şiir ve ruh anlayışımızı değiştirebilmek için onların bakış açılarını anlamalıyız...” fikrinden yola çıkar ve Akdeniz kültürünün dünya insanlık mirası hakkında antik Yunan düşünürü Sokrates'in “...Biz uygar insanlar bir göletin kenarındaki kurbağalar gibi Akdeniz'in etrafında toplandık...” tespitini Yakup Kadri ve Yahya Kemal'in de kendilerine ilke kabul ettiklerini belirtir. Bu yaklaşım şüphesiz 9 Eylül 1922 sabahı Mustafa Kemal'in Truva yaklaşımıyla da örtüşen bir ifade olacaktır.

rini önce Yunan sanatına ve kültürel altyapısına öykünmeye, daha sonraki süreçte yerini Cevat Şakir Kabaağaçlı, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat gibi edebiyatçıların öncülüğünü yaptığı Mavi Anadoluculuk (Eyüboğlu 1977:11) akımına bırakır.

Akdeniz'i işleyen edebiyatçı işte burada kendisini gösterir ve o bazen “Gün olur alır başımı giderim denizden yeni çıkmış ağların kokusunda. Şu ada senin, bu ada benim yelkovan kuşlarının peşi sıra” (Özkan 2003:276) diyen Orhan Veli, “Benim doğduğum köylerde ceviz ağaçları yoktu. Ben bu yüzden serinliğe hasretim.” (Özkan 2003:333) diyen Cahit Külebi, “Yosun kokardı evleri, çarşıları midye kokardı.” (İlgaz 2003:35) veya “Biraz da ulusunuz için, halkınız için konuşsanız. Çocuklarınız için, kökleri kuruyup gitmeden” (İlgaz 2003:332) diyen Rıfat Ilgaz ve çokça da “Alnımın çizgilerindesin memleketim.” (Hikmet 2001:126) diyen Nazım olur dizelerinde. Direnir, tepki gösterir, sahiplenir, öfkelenir, özler, özletir, hüznülenir, duygusallaşır, sahip çıkar, ağlar ve ağlatır okurlarını kendisiyle birlikte. İşte tam da bu noktada bütün bu kültürel zenginlikler son derece uyumlu ve mükemmel bir ahenk içinde yerellikten evrenselliğe geçer ve Akdenizlilik bağlamında neredeyse hiçbir edebi eserde ortaya çıkmayacak bir kültürel yoğunluk yaşanır.

Bu duygu yoğunluğunu ve Akdeniz'in kendine has yerelden evrenselliğe geçen duygu selini ortaya koyan ozanlar arasında Kıbrıs Adasından Yedi Telli şiirinde “ya hele yüce dağlar, engin sular/Göller, içdenizler, okyanuslar/Körfezler, berzahlar, boğazlar/Kaç gece dünyayı bir düş içinde gezdim/Ve ötekilerden kışkırdığım sevgimle/Denizler içinde en fazla Akdeniz'i/Ülkeler içinde Anadolu'yu sevdim.”(Öznur 2002:245) diyen Osman Türkay, 2011 yılında kaybettiğimiz “Durduk Akdeniz'le, o bilge denizle karşılıklı. Ey zeytinlerin yurdu, ey Akdeniz” (Demirağ 1984:73) diyerek Akdeniz'in yüceliğini ortaya koyan Fikret Demirağ da sayılmalıdır elbet. Bu akım içinde ayrıca Salih Zeki Aktay, Kıbrıs'ta bir süre öğretmenlik yapan Arif Nihat Asya ve “Odam maviyle dolmuş/İçim şıkır şıkır mavi/Akdeniz bende içeri/Kalk diyor durma böyle/Gel arkamdan gel diyor/Gel mavimden içeri” ve “Yeni bir dil öğrendim Akdeniz'de/Mavice” diyen İbrahim Zeki Burdurlu da bulunmalıdır. “Sakız kabakları gibi iner kolların ta beline/ ki bu aklığın uzandıkça incelişidir.”(Külebi 2006:264) diyerek Akdeniz coğrafyasına gönderme yapan, ayrıca bütün Anadolu coğrafyasını,

Ege ve medeniyetin beşiği eski Mısır'ı kucaklayan Akdeniz medeniyetine Tek Tanrı Sevi şiirinde IV. Amenofis tarafından güneş tanrısına olan bağlılığına ve kraliçe Nefertiti'ye olan aşkını dile getiren Amenofis ile Cahit Külebi'nin de bu akımdan ve Akdenizlilikten etkilendiği söylenebilir.

Külebi şiirlerinde güçlü Anadolu kadını her zaman bereket ve çalışkanlığı simgeler ve bu durum bu şiirde de Nefertiti aracılığıyla tipik Akdeniz insanı haline dönüşür. En merkezli, güçlü, dirençli ve tuttuğunu koparan hırçın Akdeniz insanı Mısır'dan Ege'ye, Anadolu'dan Olimpos'a aynı özellikleri taşır hep (Öztürk 2005:117). Öte yandan Türk edebiyatında Yahya Kemal'in savunduğu bu yeni akıma en büyük ve bilinen tepki ise Ömer Seyfettin'den gelir ve o "bütün medeniyet, insaniyet, şiir, musiki ve hayatın Akdeniz'den çıktığını" (Kefeli 2001:134). belirterek Bahr-ı Sefid (Akdeniz) edebiyatı yaptığını ifade eden, ayrıca Yunan kültürü ve edebiyatıyla ilgili motifleri eserlerinde kullanan yazarı eleştirerek Yunan edebiyatına gereksiz bir abartıyla önem verildiğini, bunun esasında Türkçülüğe karşı bir hareket olduğunu belirtir. Nev-Yunanilik akımının yerini Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Balıkcı ve Azra Erhat tarafından ön plana çıkartılan Mavi Anadoluculuk akımına bırakmasının ardından ortaya atılan ise her iki akımın ana ekseninde hümanizmanın bulunmasıdır. Bu hümanizmayı Balıkcı Akdeniz'le özdeşleştirerek "...Akdenizlinin karakteri hayırdan çok evet demeye yatkındır. Evet demek istenir. Evet demek o kadar kolaydır ki! Aksine hayır deyince bir sıkıntı duyulur. Altıncı kıta evet evet ülkesidir..." (Kabağağaçlı 2007:24) diyerek özetler.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakları üzerinde durmaya çalıştığı ilk dönemde bir yanda Osmanlıcılık, bir yanda Türkçülük arasında sıkışıp kalan aydınlar ve özellikle de edebiyatçılar bu anlamda aklın yolunu bütün donanımıyla Anadoluculuk akımında bulur. Batı değerlerini ve çok kültürlülüğü savunan bu akım çalışmalarını da hümanizma üzerine oturtur. Şüphesiz bu yaklaşım "... milli ve dini şovenizme karşı yeni bir boyut getirir. Türkiye'nin kültürel tarihinde Türklük ve İslamlık dışında öğelerin de bulunduğunu vurgulaması bakımından yararlı olmuştur..." (Belge 1987: 89) Bu yeni yaklaşım şüphesiz Halikarnas Balıkcısı'nın çağdaş ve Batılı düşünce yapısı çerçevesinde onun adalet, dayanışma, özgürlük, hoşgörü ve uzlaşma gibi değerleri ön plana çıkartmasına da yardımcı olacaktır. Eyüboğlu bu yeni akımı ve bakış açısını "...Hititler, Frikyalılar, Yunanlar,

Farslar, Romalılar, Bizanslılar, Moğollar da fethetmişler Anadolu'yu. Ne olmuş sonunda? Anadolu onların değil, onlar Anadolu'nun malı olmuş. Bu memleket bizim olduğu için bizim, fethettiğimiz için değil. Aramızda dışarıdan gelmeler çoğunluk olsa bile-ki değil elbette-kaynaşmış, halleşmiş hepsi. Fetheden de biziz artık, fethedilen de. Eriten biziz, eriyen de. Biz bu toprakları yoğurmuşuz, bu topraklar da bizi. Onun için en eskiden en yeniyne ne varsa yurdumuzda öz malımızdır bizim. Halkımızın tarihi Anadolu'nun tarihidir..." (Eyüboğlu 1977:11) diyerek ifade eder. Esasında bu yaklaşım dilde sadeliği, Türkçenin güzelliklerini ve duruluğunu, batı kaynaklarını kullanabilmeyi ve Batı tarzı bir eğitimden geçmenin güzelliklerini ortaya koymayı ve hiç şüphesiz çağdaşlaşma ve modern düşünce boyutunda bağınazlığa karşı duruşuyla da ön plana çıkar.

Doğu Akdeniz'de son derece stratejik bir pozisyonda bulunan ve bütün tarih boyunca pek çok uygarlık tarafından farklı nedenlerle işgal edilen veya fethedilmeye çalışılan Kıbrıs adası tarihi süreç içerisinde esasında öncelikle hep sorunlarla anılmış, hep sorunlarla gündeme gelmiş bir adadır. Adaya şu veya bu şekilde gelmiş uygarlıkların kültürel değerlerini az ya da çok bu adada bıraktıkları da düşünülürse özellikle sosyal ve kültürel hayatta sorunların da ön plana çıkmaları kaçınılmaz olur. Adanın bu şekilde ünlenmesi veya nam salmasının en önemli sebebi ise Homeros'un Kypris olarak hitap ettiği ve ismi "dalgalardan doğan" anlamına gelen güzeller güzeli Afrodit'in adası, belki de lanetliler adası olarak bilinmesindendir. Bu noktadan hareket edildiğinde dünyada hiçbir ülkede o ülke kadınlarının namus, iffet ve hayatları bir tanrıça nedeniyle Kıbrıs'ta olduğu kadar sorgulanmamış, aşağılanmamış ve belki de tarihte hiçbir toplumun kadınları Kıbrıs'ta olduğu gibi yargılanmamışlardır. Euripides'in bir şiirinde "Aşkın bir adası var ve ben orada olmalıyım. Aşkın bir adası var ve orada beslenir erkekler için hazlar..." (Luke, 1957;15) dediği, Homeros'un yazdığı şiirlerde Kıbrıslı olarak betimlediği (Tatton-Brown, 1997;62-68) Afrodit'in adası dünden bugüne ayrıca sorunlar ve göçler adası da olmuştur. Aşk Tanrıçası Afrodit veya Venüs olarak da bilinen Aşk ve Güzellik Tanrıçası, Şehvet Tanrıçası, Kıbrıs'ın Ev sahibesi, Şehvet Tanrıçası, Kıbrıs'ın Metresi, Denizcilerin Koruyucusu, Bereket Tanrıçası, Tüm Her Şeyin Tanrıçası, Altın Taçlı Tanrıça, Hüzünlü Tanrıça, Cennet Tanrıça, Cennet Tanrıça olarak da isimlendirilen bu Fenikeli tanrıçanın bir ismi de Kiprum'dur ve bu durum bakırın Kıbrıs adasına değil tam tersine Kıbrıs'ın bakıra isim ba-

balığı yaptığı gerçeğini ortaya çıkartır. Anadolu mitolojisinde Akdeniz'in köpüklerinden doğduğu ve başına taktığı defne veya zeytin dalından tacıyla Kıbrıs adasının Baf (Kasaba) bölgesine kaçtığı belirtilen Afrodite'in Baf kasabasına yaklaşık 15 kilometre uzaklıktaki tapınağı ve buradaki kayalık Kıbrıs'ta her daim kutsal bir mekân olarak kabul edilmiş ve burada adaklar yakılıp dualar edilmiştir.

Kıbrıs adası Doğu Akdeniz'de tarihi süreç içerisinde her dönem stratejik önemini korumuş ve Mısırlılardan başlayarak bugüne kadar pek çok medeniyet tarafından işgal edilmiş ve farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Adanın bu durumu esasında onun Halikarnas Balıkçısı olarak bilinen Cevat Şakir Kabaağaçlı başta olmak üzere Sabahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat gibi dünya uygarlık tarihinin aslında Akdeniz'de başladığını ileri süren edebiyatçılar da olduğu üzere Akdeniz uygarlığı bağlamında evrenselliğini göstermesi açısından da son derece ilginç bir durumdur. Öte yandan Yunancada Megaren olarak bilinen kelimenin Türkçede mağara olarak karşılık bulması, tipik bir Akdeniz şairi olan A. Kadir Bulut'un uğruna şiirler yazıp "en verimsiz topraklara ekildiğini bildirdiği ve ek-meklerini elleriyle tavlaman Akdeniz insanlarıyla özdeşleştirdiği" (Bulut, 1997; 94) Frenk incirlerinin Kıbrıs adasında ve adanın her iki tarafında Babutsa olarak bilindiği, ayrıca Atina'daki Olimpos Dağı'nın aynı şekilde Antalya ve Edremit'te Kaz Dağları civarında da bulunduğu inanılması Herodot'un evi Akdeniz'in evrenselliği anlamında ilginç örneklerdir. Bu noktadan hareketle ön planda tutulması ve unutulmaması gereken husus ise bölgenin Akdenizlilik ruhunun en üst seviyede yaşatılıyor olmasıdır.

Akdeniz salt bir deniz olarak değil sahip olduğu çok geniş coğrafi bölge ve bu bölge dâhilindeki tarihi, fiziki, coğrafi, siyasi ve ekonomik oluşumlar ve bütün dünya uygarlığını etkileyecek özellikleriyle klasik anlamda bir denizler karmaşası değil tam aksine bizzat tarih yapıcı olarak karşımıza çıkar. Akdeniz'in klasik özelliklerinden birisi olarak hemen fark edilen husus ise düşünülenin aksine dağların ön plana çıkmasıdır ve bu durum ünlü Akdeniz tarihçisi Fransız F. Braudel'in Akdenizlilik tanımına da gayet güzel uymaktadır. Söz konusu bu özellik Kıbrıs adasıyla Akdeniz bölgesinin Toroslar silsilesinde yaşayan özellikle Toros Yörüklerinin gelenek ve göreneklerinde bir kesişmenin bulunduğunu farklı örneklerle gözler önüne serer. Bu bağlamda özellikle Akdeniz bölgesinde Toros Yörükle-

riyle Kıbrıs adasında gerek Kıbrıslı Türk gerekse Kıbrıslı Rumların inanç dünyalarında hayatın pek çok farklı alanında benzerlikler bulunduğunu görmek mümkündür. Şüphesiz bu durum adada Kıbrıs Türkleriyle Rumların inanç ve özellikle adaklarla ilgili faaliyetlerinde de kendisini gösterir ve dini inanç özellikleri bu noktada göz ardı edilerek aşağıda daha ayrıntılı verileceği üzere karşılıklı kilise veya cami ziyaretleri yapılır.

Kutsal Mekanlar ve Kıbrıs

649 yılından başlayarak erken dönem İslam fetihleri sürecinde başlayan yolculukların ve fetih hareketlerinin ilk durağı olan Kıbrıs adası bu süreçte Hala Sultan, Uhre bin Sabit ve Kırklar Tekkesi'nde yatmakta olan Kırk Şehitler gibi ashab-ı kirama ev sahipliği yapmaktadır. Ardından gelen süreç ise genellikle 1571 yılında adanın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethedildiği süreçtir ve bu sürecin devamında ağırlıklı olarak Lefkoşa ve Mağusa hattında olmak üzere şehit ve şehida mezarlarıyla karşılaşmak mümkündür. Bu bağlamda başta Tarsus, Afşin, Lice, Selçuk'ta olmak üzere dört farklı noktada Yedi Uyuyanlar veya Ashabı Kehf olarak bilinen mağaraların bir benzerinin de bugün Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ndeki Baf (Kasaba)'ta bulunması, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde ise Girne/Çatalköy'de (Kutlu 2003:71)⁶ Hz. Ömer Tekkesi yakınlarında olduğuna inanılması, diğer Ashabı Kehf mağaralarının da ikisi Cezayir'de olmak üzere Mısır, Ürdün ve Şam'da bulunması Akdeniz inanç dünyası anlamında kayda değer bir durumdur. Görüldüğü üzere bütün dünyada toplam on bir adet Yedi Uyuyanlar Mağarası olduğuna inanılmaktadır ve bu mağaraların tamamı Akdeniz havzası içindedir. Kıbrıs adasında gerek Türkler gerekse Rumlar tarafından kutsiyetine inanılan, her türlü hastalık, uğursuzluk ve derman bulunamamış sıkıntılara çare olacağına inanılan pek çok yer bulunmaktadır. Kıbrıslı Türklerin Yediler Türbesi dedikleri Girne'ye 5 kilometre mesafedeki Hazreti Ömer Türbesi Rumlar tarafından Ayii Phanontes olarak adlandırılır. Baf'taki Yedi Uyuyanlar Mağarası da Rumlar tarafından Ayios Saranda olarak isimlendirilir. Hazreti Ömer Türbesi'ni ziyaret eden kadınlar burada dertlerine derman olunacağı inancındadırlar ve tür-

⁶ Bu köyün ismini Hz. Ömer komutasında bölgeye gelen askerlerin burada şehit edilmeleri ve kesilen başlarının ibret olsun diye çatallara takılması sonrasında aldığı da ileri sürülür.

bede bulunan 7 mezarın başından bir parça toprağı da dualarını yaptıktan sonra yanlarında götürürler.

Yapılan duaların kabul edildiğı düşünöldüğü takdirde bu toprak ya geriye getirilir veya en yakın bir caminin bahçesine bırakılır. Bugün Girne'nin Çatalköy isimli köyü civarında ve hemen denizin kıyısında Hazreti Ömer Türbesi olarak bilinen yerde bulunan hayali Yedi Uyuyanlar, Yedi Yatırlar (Sayın, 2002;25) veya Yedi Kahraman'a ait mezar bu bağlamda önemli bir adak yeridir. Efsaneye göre Kıbrıs adasını soymaya gelen korsanları kovmak üzere buraya atlarıyla gelen Müslüman Araplar korsanları bölgeden kovduktan sonra gözden kaybolurlar. Kıyıdaki kayalıklar üzerinde nal izleri gördüğünü düşöünen köylöüler ise bunların Hazreti Ömer'in adamları olduğunu düşünürler. KKTC'deki en önemli ve en yoğun adak yerlerinden birisi de burasıdır. Pek çok adak yerinde olduğı üzere başarılı olmak isteyen öğrenciden evlenemeyen genç kızlara, çocuğı olmayan anne adaylarından çeşitli sorunlar yaşayanlara kadar insanlar burada adaklar yakmaktadırlar. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde burada dua edenler arasında Rumlar da bulunmaktadır. Kıbrıslı Türkler bu amaçla genellikle Larnaka'daki Hala Sultan Tekkesi, yağmur duası için de kullanılan Lefkoşa'daki Mevlevi Tekkehanesi', Limasol'daki Piri Dede Tekkesi'ne, Gazi Mağusa'da Kutup Osman Tekkesi'ne, 1571'de adanın fethi sırasında Mağusa'da şehit düşen ve o noktaya adı verilen ve "Başını vermeyen şehit" olarak da adlandırılan Canbulat Bey ve adına yaptırılan müze, Mağusa'da Çanakkale cephesinde İngilizlerin esir alıp adaya getirdiğı ve Cuma namazı için de bu camiye gitmelerine müsaade ettiğı savaş esirleri nedeniyle Esirler camii ve buradaki Üç Şehitler Türbesi, Baf'ta Mehmet Bey Ebubekir Camisi'ne, Aşağı Baf'ta da Hacı Mehmet Baba Tekkesi'ne giderlerken, Rumlar genellikle Apostolos Andreas Manastırı'na gider. Adakların yerine gelmesi durumunda ise örneğın yeni doğan çocuklara da adak yakılan yerlerle ilintili olarak Sultan, Derviş veya Dervişe isimleri verilir. Kıbrıslı Türklerin ziyaret ettikleri yerlerden birisi de Lefkoşa'da bulunan Yediler Sokağı'ndaki "Yediler Türbesi" ya da "Yedi Er Türbesi" olarak bilinen ve Lefkoşa'nın fethi sırasında hayatını kaybeden 7 Osmanlı askerinin yattığına inanılan yerdir.

Kırklar Tekkesi

Kıbrıslı Türkler tarafından yağmur duası için adak ve dua yeri olarak kullanılan yerlerden birisi de adanın İslam inancını yaymak amacıyla gelen ashabı kiramdan 40 askerin kabirlerinin bulunduğu bugünkü Ercan Havalimanı yakınlarında bulunan ve 40 şehidin türbesinin olduğuna inanılan Kırklar denilen yerdir. Yakın geçmişimizde Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumlar tarafından kutsal sayılıp adak amacıyla ziyaret edilen Kırklar Tekkesi, Türkler tarafından “Kırklar” adıyla bilinirken Rumlar tarafından da aynı anlama gelen “Aya Saranda”, “Ayii Sarandi” veya “Ayia Sarandari/Kırk Azizler” ve “Kırk Şehitler” adlarıyla bilinmektedir. Tymboulou⁷ Bazı kaynaklara göre 39 Müslüman ve bir de Allah’ın sevgili ulu Hristiyan olduğu da belirtilen, mezar taşları olmayan sahabe ve bu mekanla ilgili olarak Ortodoks Hristiyanlar, Kırklar makamının kutsal gününün Anadolu’daki Hıdırellez Günü’ne denk düşen ve Anadolu’da olduğu gibi Kıbrıs’ta da hala kutlanan 9 Mart ya da Mart 9’u olduğu inancıyla tekkedeki mezarları o gün ziyaret ederler. İlk defa 1742 yılında Abdulgafur Efendi tarafından mescid inşa edilen (Güleç 2018:41) tekkedeki mezarların Tymboulou Rumlar tarafından ziyaret edildiğini ifade eden Rumlar burada Kıbrıslı Türklerin de vazgeçilmez yemeklerinden olan bulgur köftesiyle ilgili olarak “Bu Azizlerin bayramında genellikle kendilerini hastalıklardan korumak amacıyla bulgurdan yapılan ve içi soğan, et ve maydanoz ile doldurulan bir çeşit köfte yerlerdi ki bu bir Türk yiyeceğidir.” derler.

Ayrıca bir zamanlar mescidin kuzey iç duvarının batısında bulunan bir mezarın Tymboulou Rum kadınlar tarafından ziyaret edildiği ve çocuk doğuramayan Rum kadınların mezarın üzerinde üç kez “cirilenmeleri”⁸ halinde çocuk doğuracaklarına inandıkları da bilinmektedir. Kırklar Türbesi/Tekkesi için söylenenlerden birisi ise girişte ve sağ taraftaki koridorun sonunda duvara saplı olarak bulunan mızrağa dokunularak yapılan dileklerdir. İnanişâ göre mızrağın üç defa “Allah” dedikten sonra titremeye başlaması ve mızrağın büyük bir içtenlikle kavranması dileklerin gerçekleşeceği an-

⁷ Tymbo/Timbo bölgenin eski adıdır ve yüksek yer ya da mezar anlamına gelmektedir. İngilizce “tomb” kelimesi de etimolojik olarak bu kelimedenden türemiştir.

⁸ Cirilenmek Kıbrıslı Türkler tarafından “yerde yuvarlanmak, dönmek” anlamında kullanılmaktadır.

lamına gelmektedir. Bu arada 21 Aralık 1963 Rum saldırılarına kadar burada bulunduğu belirtilen bir kılıç ise o günden bu yana kayıp durumdadır.

Lefkoşa Mevlevihanesi

Lala Mustafa Paşa'nın Mevlevi olmasının ötesinde Arap Ahmet Paşa ve Haydar Paşa'nın da Mevlevi muhibi olmaları nedeniyle fethin hemen sonrasında bu mevlevihanein yapılması söz konusu olur. Ayrıca Osmanlı tarafından klasik şenlendirme planlamasıyla adaya ağırlıklı olarak Alanya-Anamur-Silifke-Konya-Karaman-Ermenek-Akşehir-Seydişehir hattından getirilen göçmenlerin de Mevlana kültürü konusuna aşina olmaları da son derece önemlidir. Lefkoşa'yı dış dünyaya bağlayan üç kapıdan⁹ birisi olan Girne Kapısı'ndan girildiğinde sol tarafta kalan Mevlevihane adadaki İslam eserlerinin önemlileri arasındadır. 1593 yılında Arap Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Mevlevihane ayrıca bu isimle de bilinirken yaklaşık 150 yıl sonra harap bir hale düştüğünden Ferhat Paşa'nın sağladığı finansal destekle eski temelleri üzerine yeniden yapılır ve bu yüzden de bu sefer Ferhat Paşa Mevlevihanesi olarak adlandırılır. Bir dönem çocuk yuvası olarak da kullanılan Mevlevihane 1961 yılında müze olur ve 1963 senesinde de ziyaret açılır. Mevlevihane yakınlarında Tekke Bahçesi olarak bilinen bahçe de 21 Aralık 1963 Rum saldırılarıyla birlikte sur içinde mahsur kalan ve mezarlıkları dahi bulunmayan Kıbrıslı Türkler tarafından mezarlığa dönüştürüldüğünü ve burada ağırlıklı olarak 1963 şehitlerinin yatmakta olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Burası artık Tekke Bahçesi Şehitliği olarak bilinmektedir.

Şehit ve Şehidalar

Kıbrıs Türkleri ve kadınlar tarafından özellikle bayram, arife ve Cuma günleri ziyaret edilen bir başka yer ise Lefkoşa'da Mücahitler Sitesi'nin bulunduğu yerdeki Şehidalar veya Üç Şehidalar/Üç Şehitler ve Şehidalar ismiyle de bilinen adak yeridir. Lefkoşa'da ayrıca Bandabuliyiye olarak bilinen belediye pazarının hemen arka sokağında kalan ve maalesef neredeyse hiç bilinmeyen ve Anadolu'da Ahilik benzeri bir organizasyonun başı, yani "şeyh-üs-seba" olarak bilinen Tabur İmamı Şeyh Aziz Efendi Türbesi,

⁹ Diğer iki kapı Baf Kapısı ve Mağusa Kapısı olup 21 Aralık 1963 tarihinden bu yana kapalı durumdadır.

Lefkoşa'da Selimiye Camii civarındaki Haydarpasha bölgesinde bulunan Karababa/Karabuba Türbesi, Tantinin Hamamı yakınlarındaki Kadiri Tekkesi, Lefkoşa Asmaaltı ve Kurt Baba Sokağı'nın kesiştiği noktadaki "Üçler Türbesi" ya da "Kutup Baba Türbesi" olarak da bilinen Kurt Baba Türbesi, Vakıflar İdaresi'nin hemen karşısındaki bir dükkânın vitrininin içindeyken bugün mağaza açılabilmesi için ortadan kaldırılan Akkaş Dede Türbesi, Lefkoşa'da Selimiye Camii'nin hemen arkasında kalan Saçaklı Ev'in yanındaki İsmail çavuş, Moralı bir asker ya da Alaybeyi Mehmet Bey'e ait olduğu rivayet edilen "İttik Dede Türbesi" ya da Yitik Dede Türbesi, Costanza Burcu'ndaki Alemdar Baba Türbesi ve Lefkoşa'da Yediler Sokağı'nda bulunan Yediler Türbesi de şehidalar olarak adak yerleri arasındadır.

Ayrıca tipik Osmanlı mimarisini yansıtan Büyük Han'ın şadırvanı yanında da 3 şehida olmakla beraber bugün maalesef sadece birisi görünür durumdadır. Ayrıca Lefkoşa'da Ankara Sokak'ta bir evin bahçesinde de aynı şekilde bir şehida yatmaktadır. Lefkoşa sur içine girildiğinde bugün Çetinkaya Spor Kulübüne yakın noktada Zahra Türbesi bulunmakta ve burada da Abu Zahra, Mulla Zahra, Zahra Dadı, Zahra Kadın ya da Zehra isimli bir şehida yatmaktadır. Ayrıca bugün izleri maalesef neredeyse silinmekte olan Saray Önü Camii şehidaları, Vakıflar İdaresi bahçesinde bulunan şehit mezarları, Tanzimat Sokağı, adını Ermeni Lokmacı Kırkor'dan alan Lokmacı sınır kapısı, Arap Ahmet Camii, Asmaaltı Elmaslı Hamamı, Barbaros Sokağı'ndaki Tabur İmamı Türbesi, ayrıca 1878'de adanın İngilizlere verildiği gün bayrak çekimi sırasında Sarayönü'nde isyan eden 2 Müslüman'ın defnedildiği yerler ve Lefkoşa Mahkemeler binasının arka duvarında kalanlar, Lefkoşa'da Büyük Han ve Kumarcılar Han'ın arkasında kalan Abdi Çavuş Mahallesi'ndeki Abdi Çavuş şehidası, Ahmet İzzet ya da Aydınli Nedim olduğu ileri sürülen İzzet Efendi Sokağı'ndaki şehit mezarı, Lefkoşa Arasta'da bir dükkânın içinde kalan Gönyeli'deki Kaçkaç Dede Türbesi ya da Gaggoz Dede gibi gözlerden irak şehit mezarları da söz konusudur. Gönyeli'de ayrıca Ahi Revan Türbesi ve 21 Aralık 1963 sonrası Kıbrıslı Türklerin Rum mezaliminden kaçıp yerleştikleri Hamitmandirez (bugünkü Hamitköy)'de bulunan Zeyran dede Türbesi de burada belirtilmelidir.

Öte yandan bu arada özellikle Lefkoşa sur içi bölgesinde başta Osmanlı'da başbakanlık da yapmış Mehmet Kamil Paşa, Antepli İshak Paşa,

Esad Efendi ve Hafız Hasan Adil Efendi'nin mezarlarının da bulunduğu Arap Ahmet Paşa Camii, İplik Pazarı Camii, Lefkoşa Toros Sokak'taki Akkavuk Mescidi, Yeni Camii, Fethiye Turunçlu Camii ve Laleli Sokağı Camii gibi Osmanlı mimarisini yansıtan karakteristik camileri ve özellikle katedralden camiye dönüştürülen Selimiye Camii'nden de bahsetmek gerekir. Tıpkı Selimiye gibi Gazi Mağusa'daki Lala Mustafa Paşa Camii de katedralden camiye çevrilmiş ikinci ibadet yerimizdir.

Lefkoşa dışında Zeytinlik'teki "hayıt ağacı-mezar-kuyu" üçlemesindeki, Girne'de Cemal Gürsel Sokağı ile Namık Kemal Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunan Kavaklı Dede mezarlığı, Rum tarafındaki Ömerge Camisi ve Bayraktar Türbesi, Gazi Mağusa'daki Canbulat Türbesi ve yanı başındaki incir ağacı, Larnaka'da Hala Sultan Tekkesi şehidaların bulunduğu yerler olarak en çok mum dikilen, yatır parmaklıklarına, yakınlardaki ağaçlara ve doğrudan türbe duvarlarına çaputlar bağlanarak, fakir fukaraya zeytinli bitta dağıtarak, mum yakarak adaklar adandığı yerlerdir. Şehida mezarlarının veya türbelerinin bu kadar çok rağbet görmesinin sebebi ise buraların adeta birer tedavi merkezi gibi görülmeleri ve mezarlarda yatanların da birer doktor veya psikolog gibi algılanmalarıdır. Burada belirtilmesi gereken husus ise genellikle hastalıkların, kötü ruhların, şanssızlıkların bertaraf edilebilmesi için yapılan adak ziyaretlerinde cami, türbe veya kilise gibi kutsal yerler arasında Rumlar ve Türklerin fark görmemeleri ve cami veya kilisede bu amaçla adak adanması veya dua edilmesinde hiçbir sakınca veya tereddüdün yaşanmamasıdır.

Hala Sultan Türbesi ve Kıbrıs

Tarih boyunca Kıbrıs adasında özellikle Kıbrıs Türkleri tarafından kutsallığına inanılan en önemli adak ve dilek merkezi ise halen Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki Larnaka kasabası yakınlarında kalmış olan Hala Sultan Tekkesi'dir. Adanın Araplar tarafından 7.-10. yüzyıllar arasında fethi sırasında Hazreti Muhammed'in bir yakını olduğu ileri sürülen Ümmü Haram binti Milhan Hâlid Zeyd Haram Cündeb Âmir en-Neccâriye el-Ensâriye el-Hazrecîye adına 647-649 yılları arasında Larnaka'nın Tuz Gölü bölgesinde inşa edilen tekke bugün de aynı önemini korumakta olan yerler arasındadır. Hazreti Peygarmber'in süt teyzesi ve uzaktan akrabası olması nedeniyle Kıbrıs'ta çok sevilen ve saygı gören Ümmü Haram'ın mezarı

özellikle Kıbrıslı Türkler tarafından dini bayramlar ziyaret edilmektedir. Bazı kaynaklarda kız kardeşi Ümmü Süleym'e ait olan Rümeysa ya da Gumeysa isimleriyle de anılan Ümmü Gülsüm'ün aile kökeni Neccaroğullarına kadar gitmektedir.

İlk Müslüman hemşirelerden olan ve Ubade b. Samid'le olan evliliğinden Muhammed isimli bir de çocuğu bulunan Ümmü Gülsüm 86 yaşında katıldığı ve atının ayağının bir taşla takılması sonucu düşerek hayatını kaybettiği yerde defnedilmiş ve uzun yıllar “İhtiyar Kadının Kabri” ya da “Saliha Kadının Kabri” olarak da bilinmiştir (Güleç 2018:23). Jallal ud Din Us Suyuti bu türbeden History of Caliphs'de “...Hala Sultan bir kaza sonucu öldü ve geleneklere göre Larnaka'nın yaklaşık 4 mil dışındaki büyük tuz gölünün en uzak kıyısına gömüldü. Mezarının üstünde kendi adını taşıyan tekke bulunmaktadır. Burası adanın en çok ziyaret edilen Müslüman mabedidir ve İslam dünyasının da en kutsal yerlerinden birisidir. Yöre denize komşudur ve Müslüman gemileri oradan geçerken ona saygı olarak bayraklarını yarıya indirirler...” (Atun 2005:20) diyerek bahseder. Kıbrıs Türklerinin Kâbe'si olarak kabul edilen bu kutsal mekân aynı zamanda adakların da en yoğun yaşandığı yerler arasındadır. Türbenin etrafına ve içine mum yakılmasından çaput veya bez parçası bağlanmasına, civardaki fakir fukaranın karnının doyurulmasından zeytinli bitta dağıtılmasına ve kurbanlar kesilmesine kadar pek çok farklı şekillerde adakların gerçekleşmesi dilenen bu yerde inanışa göre havada asılı duran dev bir taş bulunmaktadır. İnanışa göre Mekke'den veya Hira Dağı'ndan geldiği belirtilen bu taş hem Hala Sultan'ın mezarını korumakta hem de bütün İslam âleminin koruyuculuğunu yapmaktadır. İskele yakınlarında attan düşerek öldüğüne inanılan Hala Sultan'ın mezarı daha sonra kaybolmaması için bölgede bulunan iki büyük antik sütunun üzerine konur. Havada asılı durduğuna inanılan taş ise mezarın üstündeki gölgelik olarak kullanılan taştır ve altına konan desteğe rağmen insanlar tarafından havada boşlukta asılı durduğuna ve bunun erenlerin gücüne bağlı olduğuna inanılmaktadır.

Hala Sultan Tekkesi'ni çocukluğunda ziyaret edenlerden Çağla Konuloğlu anılarında o anı “...İlk gittiğim gün Hala Sultan'da benim en çok ilgimi çeken kapkara bir bezle örtülmüş küp şeklinde büyük bir şeydi. Görür görmez dikkatle baktım, baktım fakat ne olduğunu bir türlü anlayamadım. Annem onun gökten düşen ve havada durduğu iddia edilen bir taş

olduğunu anlattı. Duyduklarıma inanamadım ve ‘Madem öyle açsınlar da görelim.’ dedim. Annem ‘Örtüyü açmazlarmış çünkü gebe bir kadın taşı gördüğünde çocuğunu düşürmüş. O yüzden o gün, bugün taşı örtülü tutarlar. İnsanlar da sadece etrafında dönerler ve dilek tutarlar...’ dedi.” (Konuloğlu, 133) diyerek aktarır. Aynı şaşkınlığı yaşayanlardan birisi de hemen bütün Kıbrıslı Türk çocukları gibi bu araştırmanın yazarıdır.

Özellikle bayram arifelerinde, dini bayramlarda ve Cuma günleri ziyaret edilen Hala Sultan Tekkesi 2004 sonrası Kıbrıs Türklerinin adak yakmaya devam ettikleri yerler arasındadır. 1963 sonrası Kıbrıs’ta yaşanan çatışma sürecinde EOKA ve Rumlar tarafından tahrip edilen türbe daha sonraki süreçte Birleşmiş Milletler Kalkınma/Geliştirme Programı (United Nations Development Program) kapsamında yeniden düzenlenmiştir. Bu türbeyle ilgili olarak Kıbrıs’ta inanılan bir başka husus ise kutsal olduğu ileri sürülen dev bir yuvarlak taşın türbe içerisinde ve havada asılı olarak durduğu şeklindedir. Burada belirtilmesi gereken husus ise genellikle hastalıkların, kötü ruhların, şanssızlıkların bertaraf edilebilmesi için yapılan adak ziyaretlerinde cami, türbe veya kilise gibi kutsal yerler arasında Rumlar ve Türklerin fark görmemeleri ve cami veya kilisede bu amaçla adak adanması veya dua edilmesinde hiçbir sakınca veya tereddüdün yaşanmamasıdır. Bu taşla ilgili olarak Oğuz M. Yorgancıoğlu da “...Söylentilere göre halen desteklerle tutturulan taş eskiden tamamen muallakta duruyor ve görünmez bir eksen etrafında dönüyormuş. Bunu gören gebe bir kadın baygınlık geçirip çocuğunu düşürünce taş bir perde ile örtülmüş ve sonradan da desteklerle hareketsiz hale getirilmiştir...” (Yorgancıoğlu 1980:229) demektedir.

Apostolos Andreas ve Gizemi

Kıbrıs adasında Türklerle Rumların inanç dünyasında ortak adak adama konusunda en bilinen ve hala devam ettirilen bir gelenek ise bugün adanın en kuzey ve en uç noktası olan Zafer Burnu’na yakın Apostolos Andreas Manastırı’nda yaşanır ve Hristiyanlığa ilk inanlardan Aziz Andreas’ın sık sık uğradığı bir yer olduğuna inanılır ve buraya giden gerek Türk gerekse Rum kadınların sağlık sorunlarına çözüm, evlat sahibi olmayanlarla evlenemeyenlerin dertlerine hep birlikte çare aramaları da hep bu yüzdendir. Rumların Apostolos Andreas, Türklerin ise “Hazreti Süley-

man'ın Mucizesi" "Seydül Ahmet Bedevi", "Ahmet Bedevi", "Süleyman Bedevi", "Mührü Süleyman", "Hz. İlyas", "Hz. Ali", "Mustafa" ve "Hacı Aziz" adlı bir İslam/Arap şehidine ait olarak adlandırdıkları manastır özellikle kayaların arasından akan küçük bir suyun bugün bile bütün herkes tarafından kutsal kabul edilmesi nedeniyle her türlü adak ve dileğin yapıldığı yer olarak önemini korumaktadır. Özellikle bu manastır gibi yerlerde yapılan bir başka ilginç olgu ise insanların hangi sorunlarına çare arıyorlarsa onunla ilgili resim, plaka, fotoğraf, kolye gibi eşyaları adak adanan yere bırakmalarıdır.

Bugün söz konusu bu manastırın içinde özellikle Nisan 2004 sonrasında sınırların karşılıklı açılmasıyla birlikte toplumun her kesiminden insanların bıraktıkları bu türden eşyaları görmek mümkündür. Gözleri görmeyenler, kötürüm ve sakat olanlarla çocuğu olmayanlar tarafından manastırın içine bırakılmış çocuk resimleri veya çocuk eşyaları, herhangi bir uzvuyla ilgili sorunu olan insanların kolunun, bacağının metal plaka üzerine yaptırdıkları resimler, evli çiftlerin resimleri yüzlerce örnek arasındadır. Özellikle Rumlar tarafındansa kayalar arasındaki bu kutsal su bidonlara doldurularak götürülmektedir. Tıpkı Hz. Ömer Tekkesi yanındaki kayalıklarda ayak izlerine rastlanılan Ashab-ı Kehf mensupları gibi kayalıklar üzerinde izlerine rastlanılan bir başka dini figür ise Koruçam (Kormacit) köyünde karşımıza çıkar.

Öte yandan 1964 ve 1971 yıllarında Prof. Dr. Osman Turan'ın yayımlanan makalelerinde, hayatını İslam dinine ait yapıları kayıt altına almakla geçiren ve gördüğü yerleri kayıt altına alan seyyah Herevi'nin 1174 yılında Kıbrıs'a geldiğinde bir kabir ve duvarda besmele ve ihlâs sureleri gördüğünü anlatır. Herevi'nin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde de bulunan Gezi Notlarının nüshasında da Kıbrıs adasında bir taş üzerinde bir kitabe gördüğünü, bu kitabede ihlâs suresi ve besmeleden sonra "Bu Hicri 29 yılının Ramazan ayında vefat eden Urve Bin Sabit'in kabridir" yazdığını, bu taşın yerinin ise Şark (Doğu) kilisesi duvarı üzerine bina edilmiş olduğundan bahsettiğini ifade eder. Gezi Notları Türk ve Batı kaynakları tarafından kabul gören ve başvurulanan Herevi'nin, bu notlarda Kıbrıs'ta ziyaret ettiği Hala Sultan'dan da bahseder. Notlarda bahsedilen Şark kilisesinin adanın en doğusunda bulunan ve en eski kilise olan Apostolos Andreas olduğunu, ancak bunun suyun yanında bulunan küçük bir şapeldir ve bugün-

kü bina daha sonra yapılmıştır. Rum araştırmacıların Apostolos Andreas Manastırı'nın 15-19. yüzyıllar arasında yapıldığını savunmalarına rağmen Colin Thubron'un "Journey In Cyprus" kitabında 1191 yılında Apostolos Andreas'ın tamir edildiğinden bahseder (Thubron 1986: 124). Demek ki 12. yüzyıl sonunda da bu bina oradadır ve Herevi de 1174'de adaya geldiğinde bunu görmüştür ve manastır 1191'de tamir edilmiştir. Üstelik Rum kaynakları hem Rumlar hem de Müslümanların burayı ziyaret ettiğinden bahsediyor.

Apostolos Andreas Manastırının alt tarafında yer alan ilk kilisenin olduğu yerden çıkan ve Kıbrıslı Türkler ile Rumlar tarafından kutsal olduğuna inanılan ve aziz Apostolos Andreas'ın kerameti olduğu iddia edilen kutsal suyun sahabe Urve Bin Sabit 'in savaşırken Müslüman askerlerin susamasından dolayı asasını yere vurduğunu ve buradan su çıkararak Müslüman askerlerin su ihtiyacının karşılandığı belirtilir. Manastır'da sahabe mezarının olduğunu bizzat gözleriyle gördüğünü iddia eden Zehra Billur isimli vatandaş ise 1950'li yıllarda bir okul gezisi için Karpaz'a gittiklerini burada da manastıra ziyarette bulunduklarını anlatıyor. Ziyaret esnasında 11-12 yaşlarında olduğunu belirten Billur, "Çocukluk icabı muziplik olsun diye papazın günah çıkardığı kapalı alana girmiştım. O bölüme girince bir mazgal gördüm, duvarda bir pencere vardı. Pencereden aşağıya baktığımda içeride bir türbe gördüm, Papaz beni orada görünce dışarı çıkardı." (Akçam 2017:75) der. Olayın ardından yaklaşık olarak on yıl sonra tekrar manastıra gittiğini belirten Zehra Billur daha sonra "Eşimin adağı vardı adak için manastıra gelmiştik. Küçüklüğümde gördüğüm mazgaldan tekrar bakmak istedim. Papazın günah çıkardığı yere gittiğimde o pencereyi tamamen bir duvarla kapattıklarını gördüm, papaz odasına girdiğim için yine bana kızdı." diyecektir.

Ashab-ı kiramın ilk öncülerinden olan Urve bin Sabit'in maalesef bugün ortadan kaldırılan mezarı üzerine inşa edilen söz konusu bu manastır bugün özellikle Ortodoks Rumlar tarafından kutsal hac yeri olarak değerlendirilirken İslam inancının yayılması için 600'lü yıllarda başlatılan ve neredeyse hemen hepsi aynı döneme tarihlenen Hala Sultan, Kırk Şehitler ve Urve bin Sabit'in Kıbrıs adasında hayatlarını kaybetmesi ise acıdır ki gereken ilgi ve hassasiyeti görememiştir. Kıbrıslı arkeolog ve araştırmacı Tuncer Bağışkan da konuyla ilgili olarak şunları söyleyecektir (Akçam 2017:75);

“Bilgisine başvurduğumuz kaynak kişiler, Apostolos Andreas Manastırı’nın doğusundaki adak yerinde Seydul (Ahmet) Bedevi, Mührü Süleyman, Süleyman Bedevi, H.z. İlyas, H. z. Ali, Mustafa veya Hacı Aziz İslam ya da Türk şehidinin gömülü olduğuna inanıldığını söylemişlerdir. Söylendiğine göre burada yatan şehidal, adak yerinin yapılması için Kıbrıslı Türkler ile Rumların rüyalarına girermiş. Ancak buraya önce Rumlar sahip çıkmışlar. Kiliseyi yaptırıp adını da Apostolos Andreas adını vermişler Adak yerinin Hacı Aziz adlı şehide ait olduğuna inanıldığını söyleyen kaynak kişi, Hacı Aziz’in Arap akınlarında Kıbrıs’a çıkartma yapan birliğin komutanı olduğu, oklanarak şehit edildiği ve elbiseleriyle buraya gömüldüğü bilgilerini vermiştir. Adak yerinin (ya da mezarın) Hz. İlyas’a ait olduğunu savunan kaynak kişi ise ikondaki Apostolos Andreas’ın ellerinin kınalı olmasından dolayı bu kişinin bir Hristiyan değil de bir Müslüman olduğuna inanıldığını ve bu bilgileri de yaklaşık 50 yıl kadar önce Selimiye Camisinin imamı Mustafa Beyden duyduğunu söylemiştir.”

Öte yandan bugün pek çok Kıbrıs Türk ve Rum masalında (İslamoğlu 2012: 127) olduğu üzere Yeniboğaziçi köyünde anlatılan “Kerem ile Aslı” ve “Tahir ile Zühre” masallarında, ayrıca Kıbrıs’a özgü Cemal Mida Destanı, Kaçak Ali Destanı, Hasan Bulliler Destanı, Arap Halid Destanı’nda da çeşitli dağ figürleri söz konusudur (Bozkrut 2006:141). Aynı figürler Kıbrıs’ta özellikle “Goncoloz” hikâyelerinde de bol miktarda kullanılmaktadır. KKTC’nin hemen her yerinde olduğu üzere Serdarlı köyünde de insanlar yaşadıkları dağlara Goca Belen, Goca Daş, Goca Daşın Üstü, AraplarDamı, Halid’in Tepe, Gundura gibi çeşitli isimler vermiştir (Ahmetoğlu 2003:18). Bunların yanında Büyükkonuk ile Küçükkonuk arasında ve Zafer Burnu yönünde uzanan hattaki tepenin hemen üzerinde bulunan çok büyük bir kaya ve bu kayanın üzerine oturduğu nispeten daha küçük iki kaya aradaki açıklık nedeniyle rüzgarla yankı yaptığından “Çan Tepe-si” olarak adlandırılır. (http://seslife.com/?_Args=_DymnSel,531,Odesis-Mc,ALP,TYPE_01&qq=530);

“...Köyün üzerine kurulu olduğu mezarlardan biriyle ilgili bir söylence günümüze kadar gelmiştir. Ancak bu söylence salt bu köye has olmayıp, Kıbrıs genelinde süt, sütlü ya da meme anlamın gelen kiliselerin yanı sıra Galusa, Galaktini ve Galatusa adlarıyla bilinen mağaralar için de geçerlidir. Bugüne kadar aynı söylenceye konu olan bu mağaralardan

Altınova (Aynakofo) köyündeki Banaya Galaktini Mağarası, Esenköy civarındaki Galahdini Mağarası, Omodoz ile Aynikola arasındaki Gaminurga Mağarası ve Kormacit köyü yanındaki Galusa Mağarası saptanabilmiştir. Ziyamet (Leonarisso) 'in batısında da böyle bir mağaranın bulunduğu söylenmektedir. Yakın geçmişimizde sütü kesilen anneler bu mağaralara adak adarlar, ziyaret ederler ve orada bulunan sulardan içerlerdi. Böyle yapmaları halinde sütlerinin geleceğine inanılırdı. Detayları benzemese de bu efsanenin bir varyantı Erzurum İspir 'de de saptanmıştır...

Rivayete göre Osmanlı döneminde asayişin sağlanması için kırsal bölgelerdeki yerleşim birimleri askeri birlikler tarafından devriye esasına göre denetlenirmiş. Bu birliklerin başında da onlara rehberlik yapmanın yanı sıra onlara keman çalıp şarkı söyleyen bir kişi de bulunurmuş. Askeri devriye birliklerinin köylerden geçeceği haberinin alınması üzerine, onlardan korkan kadınlar, çocuklarını alarak mağaralara saklanırlar, köy erkekleri de yol kenarlarına dizilip geçen askerlere tezahürat yaparlarmış. Söylenceye göre 1821 yılında Küçük Mehmet 'e bağlı bir askerleri birliğin Büyükkonuk 'tan geçeceği haberinin öğrenilmesi üzerine köyde yaşayan Türkler köydeki Rum kadınlarıyla çocuklarını bu mağaraya saklamışlar. Bir süre sonra askeri birlik köye ulaşmış. Birliğin önünde giden kemanecinin mağaranın önünden geçtiği bir sırada oradan gelen bir çocuk ağlaması duymuş. Arkadan gelen askerlerin de bunu duymaları halinde onlara zarar verecekleri düşüncesiyle çocuğun annesini uyarmak istemiş. Hemen kemani eşliğinde Rumca olarak 'Blikse mana do bethin ce na liğdosis dis zoin./Anne çocuğunu boğ ki hayatını kurtarasın.' sözlerini şarkılaştırarak yüksek sesle söylemeye başlamış. Şarkıyı duyan kadın (veya kadının annesi) yerde ağlayan çocuğunun boğazını sıkmaya başlamış; ancak bu acıklı duruma dayanamayan Tanrı onları orada taşlaştırmış. Böylece askeri birlik mağaranın önünden geçip gitmiş. Köyün büyük bir kısmını içine alan bu mağaranın Ay. Yorgi Kilisesi 'nden başlayıp köyün kuzeyine kadar devam ettiği ve giriş kapısının zeytin yağı fabrikasının önündeki dut ağacının dibinde kapalı durumda olduğu söylenmektedir..."

Taş efsanelerinden birisi de Karakız Türbesi ile ilgili olanıdır ve Lapta bölgesinde yaşandığı ileri sürülmektedir (Erdim 2010:91);

"...Lapta Yavuzlar Lisesi 'nin yanında Karakız Türbesi vardı. Şimdi kapattılar. Halil dedem Karakız 'ı bir defa görmüş. Nenem doğum yapacak-

muş. Babam ebeye giderken Karakız karşısına çıkmış. Başında beyaz yemenisi varmış. Dedem kendisini tutmak için elini uzatınca kaçmış. Karakız erkek düşmanıymış. Türbesine mum yakmayan kadınların kocasına fenalık yaparmış. Nitekim o mahallede erkek kalmadı. Asaf, oğlu Ahmet, Mehmet Zihni hepsi öldüler. Dedem de mide kanaması geçirdi. Camide kan kustu. Ertesi hafta nenem bulgur pilavı, börülce yaptı. Bol karabiberle dedem bunları yedi. Genç yaşta öldü...”

Ayrıca Çıralıköy’de anlatılan ve Kuçube (Küçük Bey) denilen kişinin taşı yontarak fes yapması ve 80 okkalık bu fesi yıllarca giymesıyla ilgili hikaye, Girne’nin hemen üzerinde Beylerbeyi (Bellapais)’nde bulunan Aşk Tapınağı denilen manastırda yapılan bir törende herkesin taşlaşmasıyla ilgili anlatılan Gavur Kayaların Gözyaşı hikayesi, Girne’de İnkalaları denilen yerde yaşanan Püsküllü isimli devin hikayesi, Öte yandan Değirmenlik köyüne adını veren değirmen taşını anlatan Gümüş Taş Efsanesi, Anadolu’dan yüzerek gelen camızlar hikayesi, Baf’ın Akarsu köyünde yaşandığı ileri sürülen yedi yılda bir açılan mağara efsanesi, ayrıca aynı bölgede Lemba-Akarsu arasındaki Abi Deresi üzerinde bulunan iki kemerli taş köprüyle ilgili efsane de bugüne kadar gelen söylenceler arasındadır.

Mağaralar ve Çanakkale Esirler Mağarası

Kıbrıs’ta ayrıca Yedi Mağaranın Yedi Çobanı, Baf’ın Akarsu köyü yakınlarındaki Şinya (Meşe) tepesi üzerindeki mağarayla ilgili efsane, Yedi Yılda Bir Açılan Mağara, Baf’taki Aşk Azizi Mağarası ve hikayesi de belirtilmelidir. Maden Tetkik Arama Kurumu ile KKTC Jeoloji Dairesi’nin işbirliği sonrasında yapılan çalışmalarda Girne Boğazı batısında 33, Girne- Geçitkale arasında 40 ve Doğu Karpaz yarımadasında 12 olmak üzere 85 mağara bulunmuştur. Bu mağaralar arasında Zindan Mağarası en derin (- 45 metre), en soğuğu Dumanlı Mağara (+12), en sıcak Sıcak Mağara (+20)’dir. Ayrıca Sıcak, Kartalkaya, Dumanlı, İncirli, Kumyalı-I, Kumyalı-II, Avtepe ve Kastro yeraltı şehri (Bağışkan 2014:19) turizm amaçlı kullanılırken, Sahil Kilise, Zindan, Köpek Çiftliği-II, Davar Kesilen, İmamın Kirişi, Tepesi Delik, İninkaya-I, Esirler, Çingirdaklı, Direkli, Kumyalı-I, Kumyalı-II, Kumyalı-III, Kumyalı-IV ve Kastro tarihi süreçte sığınak ve askeri amaçlı olarak kullanılmışlardır. Son olarak bulunan ve içinden antik döneme ait kalıntılar ve 4 de iskelet çıkan son mağara ise Girne’de Dome

Otel önünde yapılan kazı çalışmaları sırasında tespit edilmiştir (Yorgancıoğlu 2000:353). Kalkanlı'daki Çoban Mağarası, Bağlıköy Yarasa Mağarası, Turunçlu'da Direkli Mağara ve Beygirli Mağara, Adanalı Hacı Veli'nin ilk defa görüp çok beğendiği ve ilk gecesini köydeki bir mağarada geçirdiği Yeniceköy, yanında Göçeri (Bilelye) köyünde ise Lüzinyanlar döneminden kalma Kral Kızının Mağarası bulunmaktadır. Öte yandan adada çok daha fazla mağara bulunmaktadır. Örneğin Akdoğan köyünün hemen batısında kahin bir kadına adak olarak sunulan küçük heykelciklerin bulunduğu bir mağara söz konusudur (EU 2013:21). Dilekkaya (Aya)'da ise özellikle Gız Mustafa/Goca Mustafa'nın insan üstü gücüne yönelik dilden dile dolaşan söylenceler yanında Gız Mağarası olarak da bilinen bir mağara söz konusudur (Karaokçu 2013:172). Bugün bu araştırmanın yazarının da dahil olduğu mağaracılar grubu tarafından Kıbrıs'ta sadece Beşparmak Dağlarında 375 mağara tespit edilmiştir. Bunlara mağaraların bolca görüldüğü özellikle Karpaz Burnu civarı ile Akdeniz köyü de eklendiğinde Mesarya Ovası da dahil olmak üzere ilk etapta muhtemelen 1.000'in üzerinde mağara literatüre geçirilmiş olacaktır. Burada bahsedilmesi gereken bir başka mağara ise Lapta'da bulunmaktadır (Erdim 2010:91);

“...(Lapta'da) huzurevinin olduğu yerde bir mağara vardı. İçinden sular akardı. O sudan kaplarımızı doldururduk. Annem bize bu mağarada Hazreti Ömer'in devesinin düşmanlar tarafından öldürüldüğünü ve kendisinin de yaya olarak Çatalköy'e kadar gittiğini ve orada arkadaşlarıyla birlikte şehit edildiğini anlatırdı. Bu mağaradan akan suların Hazreti Ömer'in devesinin memesinden akan süt olduğunu söylerdi...”

Bu bölgede ismini Genç Osman, Narçioğlu Mahmutoğlu veya Kasapoğlu denilen kişiden ismini alan Kasapoğlu (Dumanlı) Mağarası, Kargaduzu Tepesi üstündeki Narçioğlu Mağarası, Halid Arap Mağarası, Delikli Kaya Mağarası, Koca Hüseyin'in Mağarası, ayrıca Ergenekon köyü yakınlarında bulunan ve İngilizler tarafından Çanakkale cephesinden getirilen Türk savaş esirlerinin tutulduğu Esirler Mağarası bulunmaktadır. Öte yandan söz konusu köyün hemen 1 kilometre kadar kuzeydoğusunda ve yol kenarında bulunan bir mağara veya oyuk ise bu kaçak esirler için sığınak olacaktır ve bazı köylüler bu esirlere yardım ederken birilerinin ihbarının ardından esirler yakalanırlar. Kamptan kaçmalarına yardım eden ve onları bu bölgeye yönlendiren Kıbrıs Türkleri sayesinde Kalavaç, Görneç ve

Ergenekon üçgenine gelen Türk savaş esirlerinin burada saklanmaları ve Anadolu'ya geçmeleri de adanın diğer bölgeleriyle mukayese edildiğinde çok daha kolay olacaktır. Tamamı Kıbrıs Türk'ü olan Kalavaç nüfusu bu esirler için bu bağlamda bulunmaz bir nimet olmuştur (Meraklı 12 Aralık 2013);

“... Esirler Mağusa'daki esir kampından kaçtıktan sonra bu bölgeye gelirler ve saklanmaya başlarlar. Etrafta fesli ve Türkçe konuşan insanlar görmeye başlayınca da ortaya çıkarlar. Bölgede yaşayan köylülerimiz bu esirlere çok yardımcı olmuşlardır. Ergenekon köyünün tepelerinde bulunan Esiller Maharası uzun zaman bu Türk esirlere sığınak olmuştur...”

Küçük bir girişi olan mağaranın içine girilince çok geniş ve rahat bir alanla karşılaşılır. Bu mağara bölgede “Esirler Mağarası” olarak bilinmektedir. Söz konusu mağara bölgede “Esrarlı Mağara” olarak da adlandırılan mağaradır. Arazide o kadar güzel kendini gizlemiştir ki aynı mağaraya daha önce gitmiş olan bir kişi bile birkaç yıl sonra gittiğinde mağarayı bulamamaktadır. Bu mağarayla ilgili hikâye bugün bile özellikle bu bölgede yaşayan insanlar tarafından dilden dile anlatılmaktadır. Bugüne kadar bir efsane veya halk hikâyesi olmaktan öteye geçemeyen bu olaylar İngilizlerin bu mağarada saklanan ve köylülerden yardım ve destek gören esirlerle ilgili kararı ve Hacı Mehmet Ali'yle ilgili 2 senelik hapis cezası göz önüne alınınca artık bir halk hikâyesi olmaktan çıkıp gerçeklere dönüşür. Kaçarak Mesarya ovasını geçen ve Beşparmak Dağları eteklerine kadar gelen Türk savaş esirlerine yardım ve yataklık edenler ise Ergenekon köyünde yaşayan Kıbrıs Türkleridir.

“Hırsız Islığı” adı verilen kesik kesik ancak çok hızlı çalınan bir ıslık yardımıyla haberleşen ve karşılıklı parola alıp veren kaçak Türk esirler böylece güvenliklerini de sağlamış olurlar. Özellikle 1917-1922 sürecinde İngiliz esaretinden ve kampta yaşadıkları zorluk ve zulümden kaçmayı başaran esirler bölgeye geldiklerinde onları karşılayan, sıcak yemek veren ve karınlarını doyuran da aynı insanlardır (Haskan 22 Aralık 2013). İlginç olan bir nokta ise bu mağaranın 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sırasında bölgenin savunması sırasında civar köylerin de buraya gelmesi ve teslim olma tartışmalarının yaşandığı bir süreçte yıllarca Türk Mukavemet Teşkilatı bünyesinde de görev alan muhtar Mehmet Salih Büyüksoy ve Nazım Erden gibi Ergenekon köylü erkeklerin bu mağaraya gelmeleri ve burada bir

müddet saklanmalarıdır (Büyüksoy ve Erden 22 Aralık 2013).¹⁰ Özellikle Kalavaç-Görneç-Ergenekon hattında ve Beşparmak Dağları silsilesinin bu bölgesinde çok sayıda mağara, oyuk ve saklanmaya elverişli yer bulunması da esirlerin işini kolaylaştıracak, köylülerin de yardımlarını daha kolay ve güvenle ulaştıracak avantajlar arasındadır (Keser 2000:125). Örneğin Ergenekon köyü sırtlarında ve Esirler Mağarası'na yakın bir noktada Kıbrıs Türk efsane dünyasının bir diğer kahramanı Arap Halit'in de saklandığı bir mağara bulunmaktadır Nacakçı ve Haskan 22 Aralık 2013). Bu mağaranın hemen ilerisinde ise Topaktaş denilen bir başka yer daha söz konusudur. Arap Halit olarak bilinen bu şahıs Halit Mehmet Aziz'dir ve Lefkoşa Sarayönü'nde kebabçılık yapmaktadır. Kabadayı kişiliğiyle bilinmektedir ve Gülsüm isimli bir kadınla da gönül ilişkisi vardır.

Nedendir bilinmez Gülsüm daha sonraları Arap Halit'e yüz vermez olur ve bunun cezasını da 1923 yılı Eylül ayında hayatıyla öder. Arap Halit sevdiği kadını öldürmüş, kız kardeşi Zehra'yı da yaralamıştır. Lakin bu arada kendisi de ayağından yaralanmış ve Lefkoşa sur içinde saklanamayacağından Ergenekon'a gelmiştir. Bugün kendi adıyla anılan o oyukun içinde aylarca saklanmış, köylüleri tarafından korunup kullanmış fakat ayağının kötüleşmesi nedeniyle teslim olmak zorunda kalmıştır. Öldürdüğü kadının kanını ise 28 yaşında ve Kasım 1923 tarihinde asılarak verecektir. Daha sonraki süreçte İngiliz askerleri tarafından yakalanan bazı esirler de dahil olmak üzere zorlu kış şartlarında ve Kıbrıs adasına kar yağdığı dönemlerde binbir güçlükle bölgeye gelebilen ve açlıktan bitap düşmüş insanlara yardım edenlerden birisi Nacakçı Hüseyin isimli bir başka Ergenekon köylü Kıbrıs Türk'ü olacaktır. Bu arada Gazi Mağusa'nın Akdoğan köyüyle Yiğitler köyü arasındaki 2 kilometrelik yolun hemen üzerindeki bir tepenin güneyinde bulunan arkaik dönemden kalma mağarada yapılan kazılarda adak heykelcikleri bulunmuştur.

Bu mağaranın o dönemde yaşayan Kıbrıslı bir kadın falcı için kutsal kabul edildiği belirtilmektedir. "Devin Mağarası (Akıncılar), Dev Yarıkları

¹⁰ Aynı şekilde 1933 Ergenekon doğumlu Nazım Erden de bu mağarada saklananlar arasındadır ve o günlerde yaşadıklarını "...Silahları bırakarak teslim olmamız istendiğinde Rumlar bizi tanıyorlardı ve bizi mimlemişlerdi. Dolayısıyla Esirler Mağarası'na gidip kalmaya başladığımızda teslim olursak bizi öldürecekler, inip savaşırsak da öleceğiz, çocuklarımız, ailelerimiz de köyde kaldı diyerek yanıma bir piyade (silahı) ve 300 mermi alıp tekrar köye döndüm..." diyerek aktarır.

(Akıncılar), Selçuk Mağarası (Yeniceköy), Beşparmak Mağarası (Beşparmak bölgesi), Ağlayan Mağara (Beşparmak bölgesi), Cazı Garısı Mağarası (Beşparmak bölgesi); Kaçaklar Mağarası (Veran Kilise bölgesi), Buharlı Mağara (Veran Kilise bölgesi), Sivritepe Gaveci Hasan Mağarası (Veran Kilise bölgesi), Saray Mağarası (Kalavaç), Alaflı Mağara (Kalavaç), Deve Mağarası (Görneç bölgesi), Mağusa Kapısı Mağarası (Görneç bölgesi), Yareseli Mağara (Görneç bölgesi), Şeytanın İni Mağarası (Görneç bölgesi), EOKACI Mağarası (Görneç bölgesi), Gölcük Dumanlı Mağara (Erge-nekon bölgesi), Gartal Suyu Mağarası (Mallıdağ), Gara Mağara (Çınarlı), Yarasalı Mağara (Altınova), Beygirli Mağara/Direkli Mağara, Altınova Mağaraları; Sıcak Mağara (Ağırdağ) da belirtilmesi gereken diğer mağaralar arasındadır.

SONUÇ

Kıbrıs adası İslam inancının egemen olmaya başladığı ilk dönemden itibaren bundan etkilenmiş, daha 600'lü yıllarda İslam'la tanışan coğrafyalar arasına girmiş ve İslam'ın bu coğrafyadaki ilk şehitleri olan Uhre Bin Sabit, Ümmü Gülsüm/Hala Sultan yanında Kırk Şehitler olarak ashab-ı kirama da ebedi istirahat ahlarında ev sahipliği yapmıştır. Daha sonraki süreçte ve özellikle 1571 sonrasında da adada Osmanlı egemenliği söz konusu olunca bunun yansımaları mimariden sanata, yaşayıştan inanç dünyasına kadar kendisini fazlasıyla göstermiştir. Şüphesiz burada İslam'ın engin hoşgörüsünün başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere adada yaşayan herkese yansıtıldığını da belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda ada daha sonraki dönemlerde de Kıbrıslı Türkler için meşruiyet ve mevcudiyet mücadelesi verdikleri, can, mal ve en önemlisi de namus güvenliklerini sağlamak için canlarını feda ettikleri bir coğrafya olmuştur. Dünden bugüne stratejik önemini artırarak devam ettiren adada Kıbrıslı Türkler kimliklerini bozmadan ve dününü unutmadan yaşamaya devam etmiş, dününe sahip çıkmayı yaşadığı bütün badireler, sıkıntılar ve çetin mücadelelere rağmen bilmiştir.

KAYNAKÇA

A- Basılı Kaynaklar

Afyoncu, Erhan, (2009). *Truva'nın İntikamı*, İstanbul, Yeditepe Yayınları.

Ahmetoğlu, Müge, (2003). “Serdarlı'da Çobanlık”, (Yayına Hazırlayanlar Adnan Akgün ve Fedora Arnaut), *Meslekler ve Törenler; Kıbrıs Türk Kültürü Çalışmaları II*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2003, s. 11-18.

Akçam Zeki ve Ayşegül Akçam, (2017) “Kıbrıs Apostolos Andreas Manastırı'ndaki Sahabe Urve bin Sabit ve Mezarının SistematiK Bir Şekilde Yok Edilmesi”, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Mayıs 2017, Sayı 1, s. 75-104.

Akurgal, Ekrem,(1989). *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, Net Turistik Yayınları.

Akurgal, Ekrem, (1978). *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Yay., 1978, İstanbul.

Atatürk, Mustafa Kemal, (978). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atun, Ata (2005), *Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler; Cilt I*, Gazi Mağusa, Samtay Vakfı Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya, (1999). *Tek Adam Mustafa Kemal 1919–1922 Cilt II*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Bağışkan, Tuncer (2014). “Kaleburnu Köyüne Bir Yolculuk”, *Adres Kıbrıs*, Yıl 3, Sayı 150, 16-22 Mart 2014, s. 12-19.

Bayladı, Derman, (2004) *Efsaneler Dünyasında Anadolu*, İstanbul, Say Yayınları.

Belge, Murat, (1987). “Mavi Anadolu Hümanizmi”, *Gergedan*, Sayı 7, Eylül 1987, s. 89-93. Bengi, Yiğit Değer (Yunancadan çeviren), (2007) *Herodotos, Tarih* (Historiai).

Braudel, Fernand, (1976) *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İstanbul, Eren Yayınları Bulut, Abdülkadir, (1987) *Ülkemin Şiir Atlası*, İstanbul, Can Yayınları.

Cengiz, Gülsüm, (2006) *Akdeniz'in Rengi Mavi*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın.

Cömert, Bedrettin, (1980) *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları Demirağ, Fikret, (1984) *Akdenizli Şiirler ve Aşk Sözleri*, Lefkoşa.

Erdim, Halil, (2010). *Lapta Türklerinin Geçmişinden Kesitler-II; Göçmenlik Yılları*, Lefkoşa EU Aid Programme for Turkish Cypriot Community, (2013). *Leader Programı; Doğu Mesarya Bölgesi Yerel Kalkınma Satrategisi*, Lefkoşa.

Eyüboğlu, Sabahattin, (1977) *Mavi ve Kara (Denemeler 1940–1973)*, İstanbul, Çağdaş Yayınları.

Güleç, İsmail, (2018). *Kıbrıs'ın Manevi Atlası*, Lefkoşa, KISBÜ Yayınları.

Hengirmen, Mehmet, (2001) *Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Hikmet, Nazım, (1979) *Kuvayı Milliye Destanı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

İlgaz, Rıfat, (2003) *Bütün Şiirleri 1927-1991*, İstanbul, Çınar Yayınları.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir (1995) *Ege'den Denize Bırakılmış Bir Çocuk*, Ankara, Bilgi Yayınları.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir (2002) *Bütün Eserleri-6*, Ankara, Bilgi Yayınları.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir (1994) *Ötelerin Çocukları*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir (1980) *Uluç Reis*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir, (1995) *Arşipel*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir, (1980) *Turgut Reis*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir, (1969) *Deniz Gurbetçileri*, İstanbul, Remzi Kitabevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir, (2007) *Mavi Sürgün*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir, (2007) *Altıncı Kıta Akdeniz*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Kabaağaçlı, Cevat Şakir, (1982) *Anadolu'nun Sesi*, Ankara, Bilgi Yayınevi.

Karaokçu, Hasan, (2013). *Gız Mustafa-Goca Mustafa*, Lefkoşa.

Kefeli, Emel, (2001). “Yeni Türk Edebiyatında Akdeniz Kültürü”, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, 2000, İstanbul, s. 129-139.

Keser, Ulvi, (2000) *Kıbrıs 1914-1923 Kıbrıs'ta İngiliz Esir Kampları Fransız Ermeni Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

Kutlu, Çiğdem, (2003). “Hz. Ömer Tekkesine Dair İnanış ve Uygulamalar”, (Yayına Hazırlayanlar Adnan Akgün ve Fedora Arnaut), *Meslekler ve Törenler; Kıbrıs Türk Kültürü Çalışmaları II*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, s. 49-71.

Külebi, Cahit, (2006) *Bütün Şiirleri*, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

Matthews, Roger (1998). *Ancient Anatolia*, Londra, The British Institute of Archaeology,

Matvejevic, Predrag, (1987). *Akdeniz'in Kitabı*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları Montoya, Edip, (2001) *Nazım Hikmet*, İstanbul.

Narlı, Mehmet, (2009) *Şiir ve Mekân*, Ankara, Hece Yayınları.

Önal, İlknur Hatice, (1997) *Halikarnas Balıkçısı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özkan, Abdullah-Durbaş, Refik, (2003) *Cumhuriyetten Günümüze Türk Şiiri Antolojisi*, Cilt II, İstanbul, Boyut Dosya Yayınları.

Öznur, Şevket, (2002) *Osman Türkay; İlk Şiirleri Üzerine Bir Araştırma (1946-1961)*, Lefkoşa, Gökada Yayınları.

Öztürk, Özlem Hemiş, (2005). “Akdeniz ve Kimlik”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Yıl 9, Sayı 34, s.117-133.

Süreya, Cemal, (1995). *Sevda Sözleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Tabak, Faruk, (2010). *Solan Akdeniz 1550-1870*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Thubron, Colin, (1986). *Journey Into Cyprus*, Middlesex.

Yorgancıoğlu, Oğuz M. (2000). *Kıbrıs Türk Folkloru; Duydum Gördüm Yazdım*, Mağusa.

B- Sözlü Tarih Çalışması

- 1- Kalavaç köyü muhtarı Ömer Meraklı ile 12 ve 19 Aralık 2013 tarihinde Kalavaç köyünde yapılan görüşme.
- 2- Ergenekon (Ay Harida) köyünden 1941 doğumlu Musa Haskan ile 22 Aralık 2013 tarihinde Ergenekon köyünde yapılan görüşme.
- 3- Ergenekon 1933 doğumlu Nazım Erden'le 22 Aralık 2013 tarihinde Ergenekon köyünde yapılan görüşme.
- 4- Ergenekon köyü muhtarı 1948 doğumlu Mehmet Salih Büyüksoy ile 22 Aralık 2013 tarihinde Ergenekon köyünde yapılan görüşme.
- 5- Nacakcı Hüseyin'in torunu Diş Teknisyeni Yusuf Nacakcı ile 22 Aralık 2013 tarihinde Ergenekon köyünde yapılan görüşme.